

Marco Termes

Vriend en vijand

DE GEUS

© Marco Termes, 2011
Omslagontwerp Berry van Gerwen
Omslagillustratie © Getty Images/Rhea Anna
ISBN 978 90 445 1838 2
NUR 301

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van De Geus BV, Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland. Telefoon: 076 522 8151.
Internet: www.degeus.nl.

Wilt u het gratis magazine *Geuzennieuws* met informatie over onze nieuwe uitgaven ontvangen, ga dan naar www.degeus.nl en meld u aan.

I

Eind november. Een windstille morgen, met aan de horizon in het westen het grauw opdrogende zwart van de nacht en in het oosten het oranje licht van de opkomende zon. Een oncomfortabele tocht in de open laadruimte van een oude legertruck. Voorbij de kersen- en perenboomgaarden die in een halve cirkel rond ons stadje stonden. Tussen de besneeuwde, glooiende landerijen door. Barre, korenloze velden. Waar het asfalt overging in slordig aangestampte stenen, waren ze de zoom van het bos gepasseerd. Kraaien op de takken van de dennenbomen. De mannen hadden zelf de diepe greppel gegraven. Al het zand was naar dezelfde zijde geworpen en vormde een wal. Zij waren de eerste lichter van de vijftientig gevangenen die vandaag gefusilleerd zouden worden. Buiten de Russische militairen die doodgeschoten zouden worden, kenden de meeste burgers elkaar al vanaf hun vroegste jeugd. Ze hadden dezelfde scholen bezocht in deze kleine stad op het platteland en verkering gehad met zusters of nichten. Hun gezichten vertrouwd, hun reputaties bekend. Deze mannen waren vrienden of goede kennissen geweest of, om meer of minder duidelijke redenen, vijanden. Men wist wat hun vaders en opa's voor werk hadden gedaan, of de moeders mooie dochters waren geweest en de oma's vroeger aardige moeders. Vooral wisten deze ter dood veroordeelde collaborateurs wie er Russisch bloed had.

Gelaten stonden ze op een rij op een plek in het bos waar ze gespeeld hadden toen ze jong waren en nu gedood zouden worden. Geen blinddoeken. Hun hier en daar gescheurde overhemden hingen los over de broekriem en waren tot aan de borst geopend. De lijven vertoonden blauwe plekken, builen en schrammen. Van de eerste vijf mannen die op een rij gezet werden, keken er twee recht in de loop van het geweer. Een klein zwart gat dat een oneindige diepte zou gaan betekenen. Drie dachten voor een laatste

maal aan vrouw en kinderen. Bijna allen voelden bitterheid door het onrecht dat hun en hun families werd aangedaan. Mijn vader, zo vernam ik veel later van de toenmalige majoor die het executiepeloton dirigeerde, zette zijn borst op toen er op zijn commando werd aangelegd. In de stilte voor de schoten hoorden allen hem een Russisch volkswijsje neuriën. Zijn houding boezemde degenen met het geweer aan de schouder meer angst in dan degene voelde die moest sterven door hun kogels. De kraaien vlogen op toen er gevraagd werd. Ze krasten naar elkaar in de grauwe lucht en keerden pas terug naar hun takken nadat de oude legervrachtwagen vertrokken was voor de volgende lichting.

Ik was zeven. Ik wist niks van het leven dat zich om mij heen afspeelde. Mijn mooie lieve moeder, die vaak glimlachte en regelmatig zong tijdens het huishoudelijk werk, werd na die dag nooit meer dezelfde. Geen noot kwam ooit meer over haar lippen. Ook niet op goede dagen. Ik durfde haar nooit te vragen naar de reden van zijn dood. Bang als ik was haar gebroken blik verder te breken. Ik dacht toen nog niet in termen van 'hun executie'.

Na de dood van vader ging onze financiële positie er snel op achteruit. Steeds vaker werden we door burens geholpen met eten en kleding. Geld had niemand bij ons in de buurt. Een enkele keer kreeg moeder wat geld toegestuurd van de zuster van vader, die in een grote stad in het noorden van Rusland woonde. Toch had ik nooit het idee dat we arm waren of dat we iets tekortkwamen. Een paar winkeliers verkochten ons op krediet, dat volgens mij nooit ingelost hoefde te worden. Blijkbaar mochten ze mijn moeder erg graag en hadden ze begrip voor haar situatie. Nooit echter sprak iemand in onze aanwezigheid over vader. Trouw ging ik elke dag met mijn bijna twee jaar oudere zuster lopend naar de lagere school en ik had, net als elk kind, vrije dagen. Dagen waarop ik met mijn zuster in de tuin speelde of in de omgeving van ons vrijstaande huis aan de rand van het stadje. Moeder ging weleens naar school. Daar sprak ze met het schoolhoofd. Als ze dan weer thuiskwam, mocht ik kie-

zen wat we zouden eten. Steevast koos ik voor pannenkoeken met spek, rozijnen en stroop. Zelf had ik het niet zo in de gaten, maar ik scheen bijzonder goed te kunnen leren. Intellect heeft de vreemde eigenschap zich goed te vermommen voor zijn bezitter. Op mijn achtste sloeg ik een klas over en tegelijkertijd lukte het mijn zus niet de overstap te maken naar de middelbare school. Zij bleef zitten en zo kwamen wij in dezelfde klas. Op voorstel van moeder begon ik haar te helpen met haar huiswerk. Zo deed ik de laatste twee jaar van de lagere school in één keer. Ik had blijkbaar geen onderwijzer nodig om het me allemaal uit te leggen. Door mijn resultaten werd ik echter nog meer afgescheiden van de weinige vrienden die ik had. Dat vond ik niet erg. Mijn zuster en mijn moeder waren mijn trouwste vrienden. De jongens in mijn klas hielden zich bezig met zaken die nauwelijks mijn interesse hadden. Niet zozeer qua spel en lichaamsbeweging; ik vond sporten en spelen leuk. De scheidslijn werd meer getrokken door de manier waarop ze over het leven dachten en spraken. Ze praatten elkaar allemaal na, op hetzelfde toontje met hetzelfde van elkaar geïmiteerde accent, gebruikten dezelfde gebaren. *School was stom. Meisjes waren stom. Moeders waren lastig. Vaders waren vervelend.* Ik weigerde daaraan mee te doen en bleef spreken zoals mij dat thuis geleerd werd. Duidelijk, netjes en goed onderbouwd. Ik had geen redenen om me af te zetten tegen mijn achtergrond. Integendeel. Gepest werd ik niet. Werd ik een enkele maal door een grotere jongen tijdens het speelkwartier lastiggevalen, dan schoot mijn zuster, die toen nog een kop groter was dan ik, me te hulp. Ze was niet sterk. Je kon haar zelfs frêle noemen, met lange, dunne armen en benen, maar haar beschermingsdrang gaf haar kracht. Daarnaast kon de jongen zich niet verdedigen. Als hij haar terug zou slaan, zou hij al het respect verliezen van zijn vrienden. Vrouwen sloeg je niet in het openbaar. Bovendien verleende haar vroeg zichtbare schoonheid haar een soevereine onschendbaarheid. Een vorm van mooi zijn die ingetogen maar met overtuiging getoond werd. Een houding die afstandelijkheid verraadde zonder een zweem van arrogantie. Ze leek ook in karakter al jong op onze

moeder. Een vrouw zonder man, een dochter zonder vader. Beiden moesten hun kwetsbaarheid vervangen door een houding die zei: ‘We redden het elke dag zonder hem. Dus, jongetjes en mannetjes, we redden het al helemáál zonder jullie.’

Het was maar een houding. Zelfs graniet breekt als de innerlijke tranen van verdriet bevrozen door de ijzige wind van mensen en de door hen geschapen omstandigheden. Zeker het prachtige marmer waaruit mijn moeder Maria en mijn zuster Anna bestonden.

*

‘Dus ... als ik het goed begrijp weet je wie het was, maar je zegt het mij niet?’

‘Dat klopt, mijnheer.’

‘En waarom niet?’

De gymleraar zat, vóór de internationale boycot van Moldavië, ooit in het olympisch en WK-team worstelen. Zwaargewichtklasse.

‘Omdat ik het hem beloofd heb.’

Hij kwam vlak voor me staan. Zijn kleine kantoor naast het gymlokaal verduisterde.

‘Vind jij het normaal dat een jongen tijdens de gymles de kleedkamer van de meisjes binnensluispt en zich begint af te rukken op een jurkje?’

‘Nee, mijnheer.’

‘En toch wil je het mij niet zeggen?’

‘Nee, mijnheer. Het is niet belangrijk wat ik ervan vind. Voor mij is belangrijk wat ik hem beloofd heb.’

De gymleraar draaide zich om naar zijn bureau en sloeg er zo hard op dat alles wat zich erop bevond, loskwam van zijn ondergrond.

‘Pervers’, bromde hij. ‘Haar jurkje zat onder zijn zaad. Heb je ook aan háár gedacht? Hoe zij zich gevoeld moet hebben?’

‘Ik weet wie ze is. Sonia is een mooi meisje. Dat rechtvaardigt zijn daad niet, maar het maakt het wel iets begrijpelijker. Ze komt er wel overheen.’

‘Voor een scharminkel heb je een verdomd grote bek.’

‘Ik ben niet brutaal. Ik vertel u alleen niet wat u wilt horen.’

De gymleraar kon slechts met zichtbare moeite zijn zelfbeheersing bewaren.

‘Wat als hij haar een keer opwacht? Misschien vergrijpt hij zich dan wel aan haar. Dan heb jij het op je geweten. Jij kunt nu groter kwaad voorkomen.’

‘Ik voel me niet verantwoordelijk voor zijn daden en ook niet voor daden die nog niet gepleegd zijn. Trouwens, ik schat de kans klein dat hij zich aan haar zal vergrijpen.’

‘Zo, wijsneus, denk je dat?’

‘Ja, mijnheer. Ze is onbereikbaar voor hem. Daarom pakt hij haar jurkje in plaats van haar aan te spreken.’

‘Hij blijft een gevaarlijke viezerik.’

‘Hebt u zelf nooit gefantaseerd bij de heerlijke geur van een meisjeslichaam?’

De gymleraar ontplofte en greep me met één hand bij mijn nek.

‘Wel godverdomme. Huftertje. Ik zou je strot gelijk dicht moeten knijpen. Je bent al net zo’n viezerik als die rukker.’ Hij tilde me bijna uit mijn schoenen. Met zijn gezicht zo dicht bij me dat ik de lucht van het bier dat hij de avond daarvoor had gedronken, kon ruiken. Hij hield me een paar seconden vast, maar verslaptte zijn greep toen hij begreep dat hij zo de gewenste informatie zeker niet zou krijgen.

De gymleraar ging op de rand van zijn bureau zitten.

‘Ik vraag me af waarom hij jou in vertrouwen neemt en niet zijn vrienden.’

‘Waarschijnlijk om dezelfde reden waarom ik u zijn naam niet geef.’

Ik pauzeerde om mijn woorden op hem in te laten werken.

‘Is het iemand van de groep jongens die ik op het oog heb?’

‘Een groep bestaat uit eenzamen met een gemeenschappelijk belang.’

De gymleraar veerde op.

‘Houd je bek, snotneus. Ik ben je leraar. Je meerdere. Je moet het zeggen!’

Ik schudde mijn hoofd.

Hij nam twee grote passen en sloeg me met zijn vlakke hand op mijn linkeroor. Mijn hoofd suisde. Ik wankelde. Hij greep me achter bij mijn nek en schudde me ruw door elkaar.

‘Vertel op. Wie was het?’

Ik hield mijn lippen stijf opeen.

‘Verdomme, ellendeling. Ik laat me toch zeker niet koeioneren door een twaalfjarig ventje. Zeg op of ik draai je de nek om.’

Ik mompelde wat. De bankschroef werd losser.

‘Wat zei je?’

Ik kuchte.

‘Elf. Ik ben elf jaar.’

Hij liet me los en lachte plots hardop.

‘Je zou een goeie zijn voor de geheime dienst van het leger. De vijand kan met hete poken komen. Rang en nummer kunnen ze van je krijgen en daar zou het bij blijven. Maar daar schieten we in dit geval geen moer mee op.’

Hij ging met zijn armen over elkaar achter zijn bureau zitten en keek me aan met een nog donkerder blik dan daarvoor.

‘Dan moet ik het maar opnemen met het hoofd van de school. Misschien heeft die andere middelen om je aan het praten te krijgen.’

Ik moest achter hem aan lopen door de gangen van de school, die ijskoud waren. Het was eind januari en sommige ruiten waren gebroken. In de meeste lokalen zaten leerlingen met jassen aan. De centrale verwarming deed het wel, maar was bij lange na niet krachtig genoeg. Bij een gangkast, niet ver van de kamer van het hoofd van de school, stopte hij.

‘Trek je schoenen, je sokken, je overhemd en je broek uit.’

Hij opende de kast en pakte het kleinste borsteltje dat hij kon vinden en deed het met een fles schoonmaakmiddel in een zinken emmer. Daarna nam hij mijn kleding aan en gooide het bundeltje achteloos achter in de kast.

‘Ga maar water halen en ga daarna de gang schrobben.’

‘In mijn onderbroek?’

‘Moet ik je onderbroek ook nemen? Dan kun je in je blote hol schrobben, mij best.’

‘Mij ook.’

Hij kon een glimlach niet onderdrukken.

‘Wat jij wilt, partizaan. Geef maar op dan.’

Ik trok mijn onderbroek uit, en ook die gooide hij achter in de kast. Vervolgens deed hij de deur op slot. Met de zinken emmer voor mijn nog kale kruis en mijn voeten op de steenkoude gladde tegels keek ik hem aan.

‘U wilt mij alleen maar vernederen omdat u zich door mij vernederd voelt, maar het probleem wordt er niet door opgelost.’

‘Precies. Maar ja ... ik moet wat, hè.’

Hij liep weg in de richting van de lerarenkamer en ik ging naar de toiletten om mijn emmer met water te vullen. Toen ik de hal weer in kwam, stond Zoltan, de onderconciërge, mij op te wachten. Hij had een schaapachtige uitdrukking op zijn gezicht toen hij mij naakt de gang op zag lopen. Dat was op zich niet zo vreemd. Zoltan was niet debiel, maar zuurstoftekort bij zijn geboorte had hem geen goed gedaan. Volgens mij was hij ergens achter in de dertig en hij had de eerste achttien jaar van zijn leven in een weeshuis in Tiraspol doorgebracht.

Ik knikte bij wijze van groet en probeerde te doen alsof het de normaalste zaak van de wereld was dat ik geheel ontkleed met een emmer sop door de school liep. Hij had één mank been, waardoor ik hem achter mij aan hoorde hobbelen. Hij had een panische angst voor bijen en wespen en was eens in de zomervakantie bij het kersen plukken van een ladder gesprongen toen hij belaagd werd door een wesp. Daarbij had hij zijn rechterscheenbeen en enkel gebroken, die, ik zou bijna willen zeggen ‘natuurlijk’, niet goed gezet waren in ons plaatselijke hospitaaltje. De twee artsen daar konden slechts de dood constateren en dat alleen nog maar als ze een goede dag hadden.

De dag voor de ondervraging had ik in de middag vlak bij de gang die naar de gymzaal leidde op Anna staan wachten om samen naar huis te lopen. We moesten in de klas een opstel schrijven van minimaal honderdvijftig en maximaal tweehonderdvijftig woorden. Het was ons laatste uur en als je klaar was, mocht je weg. Door de ruiten van de hal had ik zicht op de sportende meisjes in de gymzaal, die haaks op het hoofdgebouw stond. Ze speelden volleybal. Ik zag Zoltan naar de kleedruimtes van het gymlokaal lopen en hem er een paar minuten later weer uit komen. Zijn gulp stond nog open en een stuk overhemd stak eruit. Ik liep naar hem toe, hield hem aan en hielp hem zijn kleding te fatsoeneren.

‘Sonia is mooi, hè?’ zei hij in een verkapte poging tot verontschuldiging.

‘Ja, Zoltan, ze is mooi, maar veel te jong voor jou. Niet aankomen, hè?’

Er verscheen angst in zijn ogen.

‘Nee, niet aankomen. Zoltan kijkt. Alleen maar kijken. Maar niets zeggen, toch, Maxim?’

‘Nee, Zoltan. Ik zal niks zeggen, dat beloof ik. Als jij belooft dat je haar met rust laat.’

Hij knikte en ging weg. Een paar minuten later kwamen de meisjes, die twee klassen hoger zaten dan ik, in kwetterende groepjes uit het gymlokaal. De meesten keken mij argwanend aan toen ze mij voorbijliepen. De drie vriendinnen waar Sonia altijd mee optrok, waren de laatsten.

‘Heb jij een van de jongens de kleedkamer in zien sluipen?’ vroeg er een.

‘Ik? Ik heb niemand gezien.’

‘Misschien is hij het wel, joh’, zei een ander.

‘Nee, trut. Daar is hij toch nog veel te jong voor.’

‘Hoe weet jij dat nou?’

‘Pfff, ik heb drie broers.’

‘Ja, wat zegt dat?’

‘Hij is te jo-hong’, benadrukte de tweede.